

Ferdinad Pelikán
Fikcionalismus novověké filosofie zvláště u Humea a Kanta
(Praha 1928, s. 187-190)

Afektivní teorie přivádí nás k naší *vlastní teorii osobnosti*, jejíž některé znaky pokusíme se v nejstručnějším nástinu vytknout, ponechávajíc vypracování této teorie do spisu jiného.

a) Naše osobnost (Já) je *hodnotícím* principem všech našich duševních stavů. To neznámá, že by tento princip stál mimo běh celého světa, že by jeho kauzalita vymykala se kauzálnímu řádu celého kosmu. Účelnost, kterou do osobnosti klademe, není účelnost vnějšího činitele – kterým je naše Jáství ještě u Mareše a Heverocha – , nýbrž účelnost, která má co dělat s formou života samého v jeho celku. Víme dobře, že všechny naše akty nejsou svobodné, že 90 % jich jsou nahodilými vrhy v kostky životního osudu, že naše Já může být někdy, zejména ve své nevědomé stránce, *kouskem našeho osudu neznámého* a že je jen nepatrná část těchto osudů nám známa. Božská Prozřetelnost neodhaluje své plány vždycky a každému, nýbrž jen několika vyvoleným a i ti mohli se často v postižení tohoto, Prozřetelností jim určeného osudu mýlit, věnovat všechny svoje afekty věci neplodné a přece dosáhnout vedlejších plodných účinků a změn ve světě. Tato naše teorie svobodné osobnosti nemá v sobě nic metafyzického a její spiritualismus nejde tak daleko, aby se odtrhl od smyslové stránky naší osobnosti. Leč třeba uznat, že jestliže pozitivisté kladou do *komanda afektu* (Nietzsche) naši nesvobodu, klademe my tam naši svobodu, ježto životní cit ozývá se při takovém afektu vyplňujícím celou naši duši (jednáme KYN OLÉ), je *naš životní cit nejsilnější* a jistě na hony vzdálen od pouhých pasivních tělových a viscerálních počitků. Rozhodnutí znamenající celou směrnicí dalšího života, *rozhodnutí někdy nevědomé*, je aktem ryzí vůle, nemá žádného tělesného substrátu, neodpovídá mu žádný ekvivalent ve světě fyzikálním a naopak originální přínos osobnosti znamená rozmnožení spirituální energie, jejíž kvantum není nikdy konstantou a jejíž neomezená intenzita může být stupňována do nekonečna a přesahovat všechny meze psychofyziky. Také po stránce teoretické naše originální intuice, která je citovou reakcí na dosavadní životní nebo vědeckou zkušenost lidstva, nemá žádného smyslového ekvivalentu, je nesmyslová, tj. čistě *citová a afektivní*.

b) *City a afekty jsou základem lidské osobnosti*, jejich „komando“ je rozhodující i v teorii, kde vedoucími ideami jsou zase jen „subjektivní záliby a zájmy“. Poznali jsme již, že vědomí není jediným a podstatným znakem duševních pochodů (Krejčího dedukce je tu naprosto falešná), že do proudu duševního dění musíme počítat i city, snahy a afekty, jakožto zesílené a potencované city, že většina našeho života probíhá *nevědomě*, že nevědomo toto není jen hartmannovsky metafyzické nebo jamesovsky fyziologické, nýbrž také citové. Novější teorie paměti a především druhé funkce, zapomínání (dosud opomíjené), potvrzují tuto naši teorii, že paměť i zapomínání jsou vázány na osobnost a že jedině *vášeň dovede prodlužovat ony aromistické stavy asocianistů*, dodávat jim pravého bergsonovského trvání a tím i *vzájemné souvislosti i kontinuity*. (...) Bylo-li dosud zdůrazňováno, že paměť a zkušenost tvoří jádro naší osobnosti, třeba ještě více zdůraznit, že není to diskurzivní paměť intelektuální, nýbrž téměř organická *paměť afektivní*, která tu rozhoduje. Bez afektu byl by nejen celý náš život prázdný, ale ani naše poznání nedostalo by se kupředu a naše pojmy zůstaly by pouhými schémata a formulkami. *Jedině afekt dodává našemu myšlení názorovosti, působí srážku různých mínění, uvádí je v kontradikci a stává se tak hybnou silou dějin skutečných i ideologických*.

c) Osobnost třeba *chápat z hlediska dynamického* jakožto podrobenou nepřetržitému vývoji, jako stále na cestě tvoření. Osobnost je pojem ideální a nestačí říci, že je pouhou syntézou osobností parciálních. Vždyť naše afekty jsou čerpány právě z oněch ideálních cílů, které nevíme, kdo je do naší duše vložil a které tvoří stálý osten našeho pokroku a zdokonalování. Fichte řekl správně, že být svobodným neznámá nic a osvobozovat se (frei

werden) znamená všechno a naznačil tím neomezenost ve zdokonalování lidské svobody, která není ničím statickým, nýbrž čímsi dynamickým, která překračuje každou pozitivistickou mez, aniž by ustrnula v plochem absolutismu. Uznávající osobnost jakožto konkrétní, absolutně uzavřený celek, připouštíme vždycky citové zdokonalování a rozšiřování jejích perspektiv, které otvírají jejímu poznání a jednání netušené možnosti budoucí. Mluvíme-li o osobnosti jakožto o zvláštní kvalitě, nevracíme se tím ke starému dogmatickému substancionalismu. Značí to pouze, že *aktivita duchovní tvoří stále otevřený celek*, že aktivita tato je beze všeho hmotného substrátu a že všechny naše ubohé lidské výrazy pro aktivitu duchovní končily dosud symboly prostorovými, které nikdy nedovedou se k pravé realitě přiblížit. Už pro Vichry, který chápal absolutní a nekonečnou realitu nikoli staticky jako substrát, od něhož se odtrhují akcidence, nýbrž *dynamicky, pohybově a funkcionálně*, byla přenesena všechna realita do ducha a Fichtovo Nejá nebylo nějakou substanciální věcí, nýbrž funkcionálním souhrnem všech možností z našeho Já vyloučených. Již Fichte uznával dvojí duchovní produkci, vědomou a nevědomou a vnějšnost věcí nacházejících se mimo naše Já viděl v pouhém neuvědomení naší vlastní duchovní produkce. My pokládáme produkty našeho vlastního myšlení za něco cizího, ležícího mimo nás, proto, že nejsme si této produkce vědomi. Vnějšnost cizích subjektů vězí tudíž v jejich cizosti našemu Já. To je nejhlubší smysl filosofie osobnosti, která musí přihlížet právem též k nevědomé její stránce, avšak nespátřuje toto nevědomí v pouhém mechanickém fyziologickém substrátu, nýbrž v citovém příkrovu jistých myšlenek, které si pomocí tušení teprve cestu razí. Počáteční myšlenky, které jsou teprve na cestě tvoření, jsou vždycky nevědomé a pramení z nejhlubší části naší osobnosti. Nejsou ani pravdivé ani falešné, nejsou to fikce ani hypotézy, nýbrž jisté skromné polopravdy, které teprve lidský afekt prosadí, přidělí jim sociální platnost, udělá je dogmatem závazným pro všechny, aby pak skončily jako pouhé všeobecně známé a automatizované triviality, které řídí lidskou společnost, aniž bychom o tom věděli.

Klademe váhu na nevědomou stránku naší osobnosti jen potud, pokud je pramenem těchto nových myšlenek. Nevidíme v nevědomí lidském nějaký vrchol lidské moudrosti, nýbrž jen pomůcku k vytvoření pravd nových a k udržování pravd známých. Zapomínání lidské týká se především lidských afektů, slouží k smiřování intelektuálních a citových protiv, je pouhou pomůckou psychologickou i mravní a nemá konečného významu. Nelze v něm vidět konečný etický cíl, nýbrž pouhou protiváhu proti mechanické racionalizaci osobnosti a pomůcku k odkrývání nových jejích stránek. Paměť i zapomínání udržují lidský intelekt a jeho zásobu v rovnováze a dodávají též rovnováhy afektivní stránce osobnosti. Konečně mostem mezi známem a neznámem, mezi jednou osobností lidskou a druhou je lidská sympatie, tento nejcennější božský dar lidské osobnosti.